

קונטרס

חֲנוּךְ לַמְּחֻנְכִים

נְדַרְיָה אֶת הַמְּלַמְדִים וְהַמְּחֻנְכִים אֵיךְ לְהַצְלִיחַ בְּחֲנוּךְ הַבָּנִים,
וַיִּסְזַק וַיֵּאמֶץ אֶת כָּל הַמְּלַמְדִים וְהַמְּחֻנְכִים אֵיךְ לְעַבֵּר
וְלְהַתְגַּבֵּר עַל כָּל הַבְּעִיּוֹת שְׁנֵתְקָלִים בָּהֶם בְּעַת חֲנוּכָם, וְעֲצוֹת
טוֹבוֹת וְנִפְלְאוֹת לַמְּחֻנְכִים וְלַמְּלַמְדִים.

בְּנוֵי וּמְיֻסָּד עַל־פִּי דְבָרֵי

רַבְּנֵי הַקְּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא, אֹר הַגְּנוּז וְהַצָּפוֹן

בוֹצִינָא קְדִישָׁא עֲלָאָה, אֲדוֹנָנוּ, מוֹרְנֵנוּ וְרַבְּנֵנוּ

רַבֵּי נַחֲמָן מְבַרְסֶלֶב, זְכוּתוֹ יִגַּן עָלֵינוּ

וְעַל־פִּי דְבָרֵי תְלָמִידוֹ, מוֹרְנֵנוּ

הַגְּאוֹן הַקְּדוֹשׁ, אֹר נִפְלָא, אֲשֶׁר כָּל רַז לֹא אָנִים לִיה

רַבֵּי נִתָּן מְבַרְסֶלֶב, זְכוּתוֹ יִגַּן עָלֵינוּ

וּמְשַׁלֵּב בְּכֶסֶד וְקִי תוֹרָה, נְבִיאִים, כְּתוּבִים וּמֵאמָרֵי

חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים מְגַמְרָא וּמְדַרְשִׁים וְזֵהר הַקְּדוֹשׁ

הוֹבָא לְדָפוּס עַל־יְדֵי

חֲסִידֵי בְּרֶסֶלֶב

עִיה"ק יְרוּשָׁלַיִם תּוֹכֵב"א

מוֹהֲרָא"ש נ"י אָמַר: עֲבוּדַת הַחַנּוּךְ הִיא
מִהַעֲבוּדוֹת הַכִּי קָשׁוֹת, וְעַל-כֵּן צְרִיכִים
לְחַנֵּךְ קִדְּם אֶת הַמַּחְנֻכִּים, אִיךְ לְחַנֵּךְ אֶת
נַשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא כָּל אֶחָד יָכוֹל
לְקַרְא עֲצֻמוֹ מְחַנֵּךְ.

(אמרי-מוהרא"ש, חלק ב', סימן תרפ)

קונטרס

חֲנוּךְ לַמְּחֻנָּכִים

א.

מהו חנוך אמת

עבודת החנוך היא מקצוע כמו כל מקצוע אחר, הינו לא כמו שמקבל בעולם, שמי שאין לו עבודה, או מי שלא יצליח נעשה מלמד, אלא עבודת החנוך היא עבודה קדושה מאד מאד, ובפרט ביהדות — החנוך — אין דבר יותר גדול מזה, לחנך את ילדי ישראל בדרך אמונת ישראל סבא, שימשיכו את המשך הקיום של עם ישראל. בדרך כלל כשאחד רוצה ללמד מקצוע למשל: לטוש יהלמים, צריך הרבה לעבוד ולהתיגע על זה, הרבה ללמד את האמונות, ודורש הרבה ידע, או אחד רוצה להיות צורף זהב, צריך הרבה הרבה ללמד את האמונות הזו, או נגרות או אפילו סנדלרות, לוקח הרבה זמן עד

שלוֹמְדִים אֶת הַמְקָצוּעַ, וְכֵן בְּכָל מְקָצוּעַ לֹא שִׁיף לְהַגִּיד: "לִי יֵשׁ רֹאשׁ טוֹב, וְאֲנִי קָלִטְתִּי אֶת הַמְקָצוּעַ בְּלִי לְלַמֵּד", אֵינְךָ דֹּבֵר כֵּזֶה, הוּא סֶתֶם מְשַׁטָּה אֶת עֲצָמוֹ וְאֶת אַחֲרָיִם, וּמִתִּי יִנְכַח שְׂמֵשֶׁטָּה אֶת עֲצָמוֹ וְאַחֲרָיִם? כְּשֶׁלֹּא יִהְיוּ לוֹ קְלִינְטִים, וְלֹא יִצְלִיחַ בְּעִבּוּדָה. אַחַד שֶׁכֵּן לָמַד אֶת הַמְקָצוּעַ שְׁלוֹ, הוּא יִהְיֶה הַמְצַלַּח וְיִצְלִיחַ בְּכָל פְּרָט וּפְרָט.

וְאִם-כֵּן כְּמוֹ שֶׁבְּכָל מְקָצוּעַ צְרִיכִים לְלַמֵּד אֶת הַמְקָצוּעַ, וְאַחֲרַת אֵינְךָ מְצַלִּיחִים, כֵּן הַדְּבָר בְּמְקָצוּעַ שֶׁל מְלַמְדוֹת, צְרִיכִים הַרְבֵּה הַרְבֵּה לְלַמֵּד אֶת הַמְקָצוּעַ, וְאַחֲרֵי-כֵן אוֹלִי וְאוֹלִי יְכוֹלִים לְהִיּוֹת מְלַמֵּד טוֹב; כִּי חֲנוּךְ יְלָדִים אֵינְנוּ כְּמוֹ מְקָצוּעַ אַחֵר, מְקָצוּעַ אַחֵר, לְמַשָּׁל: לְטוֹשׁ יְהֻלְמִים, הוּא מְקָצוּעַ יְקָרְתִּי, יְהֻלּוּם שְׁוֶה הַרְבֵּה כֶּסֶף, אוֹ צוּרֵף זָהָב, עֲשִׂיתָ טְעוּת, נִכְשַׁלְתָּ עִם יְהֻלּוּם, חֲתַכְתָּ בְּאַמְצֵעַ אֶת הַיְהֻלּוּם, הוּא כְּבָר אֵינּוֹ שְׁוֶה אֶת עֶרְכוֹ, מְקַסִּימוֹם הַפְּסֻדָּתָּ כְּמֵה אֶלְפֵי דוּלָרִים, אוֹ צוּרֵף זָהָב, חֲתַכְתָּ חֲתִיכַת זָהָב בְּמָקוֹם הֵלֵא נְכוּן, אֵינְךָ יְכוֹל לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּזֶה, אֶלֶּא אִם כֵּן תִּתִּיךְ אֶת זֶה, הַפְּסֻדָּתָּ גַם כֵּן כְּמֵה מְאוֹת דוּלָרִים, בְּנִגְרוֹת — הַשְּׁלַחַן לֹא יֵצֵא כְּמוֹ שְׁצָרִיךְ, אֵינְךָ לֵךְ קוֹנֶה, אַתָּה צָרִיךְ לְמַכּוֹר בְּרִבְעַ מְחִיר, סַנְדְּלָרוֹת — עֲשִׂיתָ טְעוּת, הִנְעַל לֹא יֵצֵא כְּמוֹ שְׁצָרִיךְ, כְּמֵה הַפְּסֻדָּתָּ?!

אבל בחנוך — אם עושים טעות בילד, נשאר עליו פתם לכל החיים! בשביל זה חנוך אמתי — לחנך את ילדי ישראל להיות חילים, חילי תורה להקדוש-ברוך-הוא, זו אחריות הכי גדולה, וזה צריכים לקחת היטב היטב בחשבון, ואז מצליחים מאוד בחנוך; כי להיות מלמד זהו המקצוע הכי קדוש, המקצוע הכי גדול, כי זה ההמשך של נשמות ישראל. ולכן חכמינו הקדושים הפליגו מאד מאד במעלת מלמדים, עד כדי כך שאמרו חכמינו הקדושים (שבת קיט:), שאין העולם מתקיים אלא על הכל פיהם של תינוקות של בית רבן; ואמרו חכמינו הקדושים (שם), שאין מבטלין תינוקות של בית רבן בשביל בנין בית-המקדש; תתארו לעצמכם, צריכים לבנות את בית-המקדש, ומחפשים פועלים, ומי אינו רוצה לעזור לבנין בית-המקדש?! אבל אם אתה מלמד, אז תשב עם התלמידים שלך ותלמד עמם, ואל תבטל את זמנם; כל-כך גדול וגבוה הענין של מלמדות.

קדם צריכים לדעת מה זה מחנך אמתי, מה זה מלמד, מה תפקידו? ואם זה נספם בלבבנו מה זה מלמד, ואיך הוא צריך להיות ולהתנהג, וידע את גדל האחריות שיש לו, אז הוא יכול להיות מחנך אמתי, מחנך טוב מאד, לא כן אם מתחילים לזלזל בזה,

וחושבים: "היות שאין לי פרנסה, ואני לא יצלח", אזי
 נעשה מלמד, ואז, השם ישמר, מה קורה, זה ממש
 פקוח נפש, ילדים זה פקוח נפש, אם אין מכונים ילד
 שנה, שנתים כמו שצריך, אזי הוא אבוד לכל החיים,
 מלמד יכול להפך ילד לבעל מום נפשי לכל ימי חייו,
 ולהיפך יכול לבנות אותו לכל ימי חייו, אשר זה חנוף
 אמתי, הינו תמיד לחשב על העתיד של הילד, אמנם
 הוא עכשו ילד קטן, בן שלש, ארבע, חמש, שש שבע
 וכו' וכו', אבל צריכים לזכר שהילד הזה, הנה עוד
 מעט יבנה בית משלו, ואם לא קבל את הבטחון
 העצמי פשהיה ילד קטן, או שהשפילו אותו, או שבזו
 אותו, תהיה לו צלקת על הנפש לכל החיים. מלמד
 חושב שאם ישפיל ילד או יצעק עליו, או ידכא אותו,
 כאשר הוא מפריע לו, ולא עשה בזה כלום, אף לא!
 אין זה נכון, ועליו לידע פי הוא הרג אותו נפשית לכל
 החיים. וידיעה זו נקראת חנוף אמתי — כשיודעים
 קדם כל שמלאכת המלמדות, מלאכת החנוף, זו
 מלאכה קדושה וכהי יקרה, יותר מלטוש יהלמים
 וצורף זהב, ואין כסף לשלם על ההפסד שמפסידים,
 ואין רוח שיכולים לשלם על הרנחים שיכולים
 לעשות, כשיודעים את הכלל הזה, זה נקרא חנוף
 אמתי.

ב.

איך לטפל בבעיות בפתה

בדרך כלל ילדים בעייתיים באים ממשפחות הרוסות, או דכאו אותם בביתם, או שאר צרות שקורות בתוך הבית, וחכמינו הקדושים אומרים (ספ"ה נ"ו): 'שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאמיה'; מה שהילד מדבר הוא שומע בבית, ולכן הורים החושבים שהם ידברו ביניהם רע על המלמד, רע על המחנך, יערכו בקרת, או יריבו ביניהם וכדומה מה שרק יהיה בבית, ואין זה משפיע על הילד — טועים, כי הם גורמים שיהיו להם ילדים בעייתיים, הילדים המפרעים בפתה, זה סימן שיש איזה פגם במשפחה, איזה קצר בבית, או האמא חולת עצבים, או האבא חולה עצבים, ומוציאים את עצביהם על הילדים, והילד נעשה מפרע, איך ומתי יוציא את הפראות שלו? בפתה, למה? הילד מחפש תשומת לב, בבית אינו מקבל בשום אופן, האבא עצבני, האמא עצבנית, מה קורה בבית? יש בעיות של חסר שלום-בית וכו'... ובכן, כשרואים שילד עושה בעיות בפתה, צריכים לדעת שיש בעיות בבית. מה עושים? אם יכולים לקחת את הילד לטפול אישי — אין יותר טוב מזה, הינו לוקחים את הילד המפרע או הבעיתי לטפול

אישי, היות שאינו מקבל בבית מה שצריך, על-כן צריך תשומת לב. יש כל מיני דרכים איך לקנותו. וחקמינו הקדושים אומרים (תענית כד.), שהיה תנא אחד, ואיך הוא הצליח עם ילדים? היתה לו חבית של דגים — אקוריום, ומי שלא רצה ללמד, שחד אותו עם דגים קטנים, צריכים קדם כל לנסות לתת לילד טפול אישי, ולהבין שהילד הזה עובר משברים בבית, ההורים לא יודעים איך לחנך אותו, וכמוכך שהמלמד צריך לטפל בזה, כי אם ילד אחד עושה בעיות, אז כל הכתה סובלת ונהרסת, ואם עוברים לסדר היום, כל הכתה תהיה מפרעת, כי אחד יראה ששהוא יכול להתפרץ ולצעק ולהתחצף, אז גם אני יכול לעשות כמהו, ולהפריע לכיתה, ולקבל על-ידי-זה תשומת לב. ולכן צריך תכף ומיד לפתור את הבעיה, ולתת לו טפול אישי. ובכן ילד מפרע בכיתה, ילד בעייתי זה בא מהבית, אף שההורים מתביישים, קלונכם מתגלה ברכים, ילד מנבל את הפה, הוא קלט את זה בבית, כי בית שנשמרים לא לדבר נבול פה ולקלל, הבן יחקה, כי יודע שאסור לדבר מלה כזו, ולכן זה לא נכון לומר שזה בא מהרחוב, בודאי צריך להשמר גם שלא ילמדו מהרחוב, אבל על-פי-רב הכל בא מהבית. ובכן צריכים לדעת, אשר טפול אישי לתלמיד זהו דבר ראשון, שיהיה מקשר לרבי, למחנך, אז יפתח את

הֵלֵב ויִסְפֹּר לוֹ אֶת כָּל מַה שְּׁעוֹבֵר עָלָיו, וְכָל הַבְּעוּיֹת שֵׁלוֹ, וְאִין צְרִיכִים לְשַׁחֵק עִם הַבְּעוּיֹת וְלִקְחַת אוֹתוֹ לְחֻקֵּירוֹת, קִדְּם כָּל אִין זֶה צְנוּעַ, אִין צָרָךְ לְדַעַת מַה קוֹרָה בְּבֵית שְׁנִי, וְכֵן הַהוֹרִים יִתְרַגְּזוּ, וְכָךְ אִם לֹוֹקְחִים אֶת הַיֶּלֶד לְטָפוֹל אִישִׁי, הַיֶּלֶד יִצְלִיחַ, כִּי הַיֶּלֶד רוֹאֶה שְׂיֵשׁ לוֹ גַּב, יֵשׁ לוֹ מִי שְׂמִינִין אוֹתוֹ, אִף שֶׁהַהוֹרִים אִינֵם מְבִינִים אוֹתוֹ, וְאִזּוֹ יֵאָהֵב אֶת הַרְבֵּי...

אִךְ אִם אִין מְצַלִּיחִים עִם הַיֶּלֶד בְּאִפְּן הַזֶּה, הִינּוּ יֵשׁ לִי יֶלֶד בְּעִצְתִּי, וּמַה שְּׁעוֹשִׂים עִמּוֹ זֶה לֹא עוֹזֵר, הוֹלְכִים אוֹתוֹ בְּטוֹב, אוֹהֲבִים אוֹתוֹ, נוֹתְנִים לוֹ פְּרָסִים, מְקַרְבִּים אוֹתוֹ, נוֹתְנִים לוֹ טָפוֹל אִישִׁי, וְזֶה לֹא הוֹלֵךְ, מַה עוֹשִׂים אִזּוֹ? צְרִיכִים לְשַׁתֵּף אֶת הַהוֹרִים, לֹא בְּנוֹכְחוֹת הַיֶּלֶד, שִׁיחָה אִישִׁית עִם הַהוֹרִים לֹא בְּתִלְמוּד תוֹרָה, לֹא בְּמוֹסַד הַחֲנוּכִי, אוֹ בְּבֵית הַהוֹרִים, אוֹ בְּבֵית הַמְּלַמֵּד, וּמְסַפְּרִים לָהֶם כֶּךָ וְכָךְ הַבְּעוּיָה, קְרוֹב לוֹדְאִי שֶׁהַהוֹרִים לֹא יִדְעוּ עַל כֶּךָ. הַדְּבָר הַרְאֵשׁוֹן הֵם יִשְׁלִיכוּ אֶת הָאִשָּׁמָה עַל הַמְּלַמֵּד, הַמְּלַמֵּד הוּא כֶּךָ וְכָךְ וְכָךְ, זֶה קַל מְאֹד לְהֵאֲשִׁים אֶת הַשְּׁנִי, כִּי אָדָם קְרוֹב אֶצֶל עֲצֵמוֹ, וְאִינוּ רוֹצִים לְהֵאֲשִׁים אֶת יְלָדוֹ, כִּי בְּרַגַע שְׂמֵאֲשִׁימִים הַהוֹרִים אֶת יְלָדָם, הֵם מוֹכִיחִים שְׂנֵכְשָׁלוֹ בְּחֲנוּךְ, וּמִי רוֹצֶה לְהוֹדוֹת בְּכִשְׁלוֹנוֹ? ! וְלֵאמֹתוֹ שֶׁל דְּבָר, אִם אַתָּה הָאֵב אֵלִים בְּבֵית נֶגֶד אֲשֶׁתְּךָ, אוֹ אֲשֶׁתְּךָ צוֹעֶקֶת בְּטְרוּף,

מָה רָצִיתֶם שְׂיֵצֵא מֵהַיֶּלֶד?! אֵךְ בְּזֶה אֵין רוֹצִים
 לְהוֹדוֹת, קַל יוֹתֵר לְהַשְׁלִיךְ אֶת הָאִשְׁמָה עַל הַמְּלַמֵּד.
 וְאִם בֶּן צָרִיךְ הַמְּלַמֵּד שׁוֹב לְהַסְבִּיר לָהֶם: "נִסִּיתִי בְּכָל
 מִינֵי דְרָכִים, זֶה הַחֲנוּךְ שֶׁל הַיֶּלֶד שְׁלָכֶם, זֹו הָעֵינַן
 שְׁלָכֶם". יְלָדִים הֵם הָעֵינַיִם שֶׁל הַהוֹרִים, זֶה הָעֵתִיד שֶׁל
 הָאָדָם, הָעֵינַיִם זֶה הָעֵקֶר אֲצֵל הָאָדָם. וְחֻכְמֵינוּ
 הַקְּדוּשִׁים אוֹמְרִים (נְדָרִים סא): סוּמָא דוּמָה לְמַת, הַשֵּׁם
 יִשְׁמַר, כְּשֶׁאֵין לְאָדָם עֵינַיִם, הוּא כְּמוֹ מַת, וְלִכֵּן
 אוֹמְרִים חֻכְמֵינוּ הַקְּדוּשִׁים (בְּרֵאשִׁית רַבָּה, פְּרָשָׁה מַה): כָּל מִי
 שֶׁלֹּא מֵנִיחַ בֶּן בְּזֶה הָעוֹלָם כְּאֵלוֹ מַת; נִמְצָא, שֶׁהַיְלָדִים
 הֵם הָעֵינַיִם שֶׁל הַהוֹרִים, אִם כּוֹאֲבוֹת לָךְ הָעֵינַיִם, לָךְ
 תַּעֲשֶׂה טְפוּל אֲצֵל רוֹפֵא, כִּי אַחֲרַת תִּהְיֶה סוּמָא, חַס
 וְשָׁלוֹם. בֶּן הַדְּבָר אִם הוֹרִים רוֹצִים לְשַׁתֵּף פְּעֻלָּה, אֲזִי
 יֵשׁ הַצְּלָחָה, יְכוּלִים לְהַצְּלִיחַ לְהַתְּגַבֵּר עַל הַבְּעִיּוֹת, אֵךְ
 בְּרַגַע שֶׁהַהוֹרִים אֵינָם רוֹצִים לְשַׁתֵּף פְּעֻלָּה בְּשׁוֹם פָּנִים
 וְאִפְּן, הָרִי אֵלוֹ הוֹרִים בְּלִתֵי שְׁפוּיִים, שֶׁלֹּא אִכְפַּת לָהֶם
 מִיְלֻדֵיהֶם, אוֹ שֶׁהֵם מְפַקְרִים לְגַמְרִי. "הַבֵּן שֶׁלָּךְ יֵצֵא
 לְתַרְבוּת רָעָה, רַחֲמָנָא לְצַלֵּן, הַבֵּן שֶׁלָּךְ יִדְרֹדֵר לְשִׂאוֹל
 תַּחֲתִית וּמַתְחַתִּיו, וְאַתָּה וְאַשְׁתְּךָ תִּבְכּוּ וְלֹא יוֹעִיל שׁוֹם
 דְּבָר". וְאִם אַחַר כָּל הַדְּבוּרִים אֵינָם רוֹצִים לְשַׁתֵּף
 פְּעֻלָּה, אֲלֹא נוֹתְנִים גְּבוּי לִבֵּן, אֲזִי מְכַרְחִים לְדַעַת
 שֶׁהַעֲנָן אָבוֹד, מַה זֹאת אוֹמְרַת? לֹא יִצְלִיחַ — לֹא
 הַמְּחַנֵּךְ וְלֹא הַהוֹרִים, וְצָרִיכִים לוֹמַר לְהוֹרִים חַד

משמעות: שלום, קחו את הילד ותכניסוהו למוסד אחר, אתם אינכם רוצים לשתף פעולה, זה דומה כמי ששולח ילד חולה אצל רופא, והרופא רוצה לתת טפול לילד, וההורה אינו מסכים, מה יכול הרופא לעשות?! תקח את הילד, וזו הבצעה שלך. הורים צריכים תמיד לשתף פעולה עם המלמד ביחידות, לא בנוכחות הילד, אם נמצא הורים שמתפרעים, לא די שאינם נותנים גבוי למלמד ולמחנך, אחר כל השיחות שדברו אתם בשקט, באהבה, ביחידות, אלא עוד מתפרצים על המלמד, אין שום טעם להחזיק כזה ילד בכיתה, כי זה לא יצלח, ומסכנים ההורים, הם עוד ילמדו לקח במשך השנים. אבל הורים פקחים, הורים חכמים, צריכים לדעת, שחייבים לשתף פעולה עם המלמד, ואז יצליחו. יכול להיות במקרים מסוימים שהמלמד אינו צודק, גם הוא הוא בשר ודם, אז יש רשות להורים להעיר למלמד, אבל זה צריך להיות רק ביחידות, ולא בנוכחות הילד כלל וכלל, ברגע שעושים זאת בנוכחות הילד, הילד אבוד, ממנו לא יצא כבר שום דבר, אם הורים מבזים את המלמד בפני הבן, אפלו נניח שהם צודקים, המלמד לא יכול להחזיק את הילד הזה בכיתו, וזה יסוד גדול בחנוך.

ג.

את חמור הלמודים צריכים להכין לעצמו מקדם

עבודת החנוף אינה עבודה כשאר העבודות, אף ששאר עבודות צריכים הרבה ללמד, לטוש יהלמים צריכים ללמד אמונות זו הרבה זמן, איך מלמדים יהלום ומוציאים אותו שיהיה נוצץ כיהלום יקר, איך צורף זהב מוציא טבעת יפה, איך נגר מעצב ארונות יפים, איך סנדלר מוציא נעלים מתקנות תחת ידיו וכדומה, כל אלו מקצועות שלוקח הרבה זמן ללמדם, אך ברגע שיודעים את המקצוע, לא שייך להכין את עצמו, אלא באים לעבודה בשעה מסיימת בבקר, יש את הכלים, יודעים את המקצוע טוב מאוד, מלמדים יהלמים, צורפים תכשיטים, יוצרים שלחנות, תופרים נעלים וכו', ובשעה ארבע אחר הצהרים מסיימים את העבודה וחוזרים לביתם, ועד למחרת בבקר שוכחים מעבודתם, לא שייך בזה הכנה, יודעים את המקצוע היטב. לא כן במלמדות, אפלו שתהיה המלמד הטוב ביותר, ואתה יודע את המקצוע טוב מאוד, עם כל זאת מלמד צריך להכין את החומר שעליו ללמד מחר, אפלו רבע שעה, חצי שעה, כי אינו דומה מלמד שמכין לעצמו את החומר כל יום, למי שאינו מכין את עצמו, כי ברגע שמכין את עצמו זה חוסך חצי עבודה, הכנת

חנוך למחנכים

מג

את החומר, הכנת עצמך, אתה יודע מה אתה צריך ללמד מחר, אתה בא עם בטחון עצמי, אתה מוכן לכל מיני שאלות שהתלמיד ישאל, כי אתה יודע את החומר על בוריו היטב היטב, ובפרט בפתות הגבוהות יותר, ההכרח להכין את החומר, כי כשהתלמיד שואל שאלה, אסור לגמגם, צריכים להשיב לו תכף-ומיד, ואם אין מכינים את החומר מראש, התלמיד תופס איזו קשיה, והרבי אינו יודע להשיב, וזה כבר מועזע את התלמיד, ומסתפל על המחנך כלא יצלח, וכבר אינו מכבדו בלב, ואומר בלב — הלב הקטן, שהרבי אינו יודע... ילדים קטנים אין יכולים להטעות אותם. מחנך צריך להיות מוכן לחמר הלמוד היטב, יהיה מוכן לכל מיני שאלות צפויות שהילד ישאל, וכשהתלמיד שואל, אפלו דבר פעוט ושטותי, צריכים לעשות מזה דבר גדול מאד, וזה עוזר לפתח את החושים של התינוק, כי הוא רואה שמתיחסים אליו, אזי מרגיש ששזה משהו, ובפרט בלמוד התורה, ילד ששואל שאלה באמונה, בצדיקים, בתורה הקדושה, ומסבירים לו את התרוץ לפי שכלו, כפי דעתו, אז מרגיש את עצמו — "אני חלק מהמערכת, חלק מהכיתה, חלק מהמוסד", והילד הזה יצליח מאד בחיים, אבל ברגע שהמלמד דוחהו בקש, אז נעשית צלקת בנפשו, נכנסת בו שנאה על המלמד... זה

חַנוּךְ לַמְחַנְכִים

מתחיל בַּדְּקוּת, בַּדְּבַר קָטָן: "הַרְבֵּי לֹא הִתִּיחַס אֵלַי, הַרְבֵּי לֹא הִבִּין אוֹתִי, הַמְּחַנֵּךְ לֹא יוֹדֵעַ כְּלוּם, אֲנִי יוֹדֵעַ יוֹתֵר טוֹב מִמֶּנּוּ... אָבִי יוֹדֵעַ יוֹתֵר טוֹב מִמֶּנּוּ" ... וְלָכֵן כָּל-כֶּף נַחוּץ שֶׁהַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ יִכִּין אֶת הַחֹמֶר קִדְּם הַשְּׁעוֹר אֲפִלוּ חֲמֵשׁ-עֶשְׂרֵה דְקוּת, זֶה כָּבֵר דְּבַר גָּדוֹל מְאֹד. וְאִם מְכִינִים אֶת הַחֹמֶר, וְעוֹרְכִים תְּכֵנִית לְיוֹם הַמָּחָר מֵה הוֹלְכִים לְלַמֵּד, זֶה הוֹלֵךְ כָּל-כֶּף בְּקִלּוֹת, וְאֵין צְרִיכִים הַרְבֵּה עֲבוּדָה.

ד.

צְרִיכִים לְשׁוֹר מְאֹד עַל הַזְּמַנִּים.

אֶחָד מִיִּסוּדוֹת הַחַנוּךְ, שֶׁהַמְּלַמֵּד צְרִיךְ לְהַחְזִיק זְמַן, לְמַשָּׁל: אִם קָבְעוּ זְמַן בַּכֶּתֶה שֶׁתְּחִילַת הַלְמוּדִים בְּשָׁעָה שְׁמוֹנֶה, הֵהֱכִיחַ עַל הַמְּלַמֵּד לְהִיּוֹת חֲמֵשׁ אוּ עֶשֶׂר דְּקוּת לְפָנָיו כֵּן, וְזֶה מְשַׁפֵּיעַ מְאֹד עַל הַתְּלָמִידִים, קִדְּם כָּל בְּשִׁבִיל הַמְּחַנֵּךְ וְהַמְּלַמֵּד זֶה דְּבַר גָּדוֹל מְאֹד, הוּא כָּבֵר בַּכֶּתֶה, סִדֵּר אֶת הַשְּׁלָחַן שְׁלוֹ, אֶת סִפְרֵי הַקִּדְּשׁ, סִפְרֵי הַלְמוּד, תְּקַן אֶת מְלַבּוּשָׁיו, הִכִּין אֶת כָּל מֵה שְׁנִצְרָךְ, זֶה עוֹשֶׂה רֶשֶׁם עֲצוּם עַל הַתְּלָמִיד, הוּא יוֹדֵעַ שֶׁהַרְבֵּי וְהַמְּחַנֵּךְ יוֹשֵׁב בַּכֶּתֶה, וְנִכְנָס בְּאִמָּה וּבִירְאָה, בְּרִתָּת וּבְזִיעַ, וּכְבָּר מְקַבֵּל הַתְּלָמִיד בְּצוּרָה אַחֲרַת אֶת הַמְּחַנֵּךְ שְׁלוֹ, הוּא מְפַחַד מִהַמְּלַמֵּד לֹא

שִׁיכָה אוֹתוֹ, אֲלֵא הָאִישִׁיּוֹת שֶׁל הַמְּלַמֵּד מִשְׁפִּיעָה עָלָיו, שְׂרוּאָה שֶׁהַמְּלַמֵּד כֹּבֵר שָׁם. וְזֶה דְבַר נְחוּץ מְאֹד — לְהַחֲזִיק זְמַן בַּכֶּתֶה. וְכֵן לְאַחַר הַהִפְסָקָה, הַמְּחַנֵּף כֹּבֵר בַּחֲזָרָה בַּכֶּתֶה, קִדְּם שֶׁהַפְּעֵמוֹן מְצַלְצֵל, הַיֵּלֵד נִכְנָס וְרוּאָה שֶׁהַמְּחַנֵּף יוֹשֵׁב בְּמִקוּמוֹ, זֶה מִשְׁפִּיעַ מְאֹד עַל הַיֵּלֵד. לֹא-כֵן כִּשֶׁהַמְּלַמֵּד אוֹ הַמְּחַנֵּף מְזַלְזֵל בְּזְמַן וּבֵא מְאַחֵר, אוֹ לְאַחַר הַהִפְסָקוֹת מְאַחֵר, אוֹ אֶפְלוּ בְּתוֹךְ הַלְמוּדִים עוֹשֶׂה אֶת עֵסְקָיו, עַל זֶה אָמְרוּ (עֵין בְּבִבְא בְּתָרֵא כ"א:), שֶׁ"עוֹשֶׂה מְלֹאכֶת ה' רְמִיָּה" (יְרֵמְיָה מַח, י) — מְנִיחַ אֶת הַתִּינוּקוֹת וְיוֹצֵא וְעוֹסֵק לְעֵסְקָיו, וְהַקְדוּשָׁה-בְּרוּךְ-הוּא לֹא יֵאבֶה לְסַלַּח עַל דְּבַר זֶה. וְרַבְנּוּ ז"ל מְאֹד רָצָה שְׂאֲנָשָׁיו לֹא יִהְיוּ מְלַמְּדִים, מַדּוּעַ? כִּי אָמַר, סוּחַר — אִם יֵגַע בְּכֶסֶף שֶׁל הַשָּׁנִי, חֵס וְשָׁלוֹם, כֶּסֶף יְכוּלִים לְהַחֲזִיר, אֲבָל זְמַן שֶׁנִּטְלוּ מֵיֵלֵד, אִי אֶפְשָׁר לְהַחֲזִיר בְּשׁוֹם פָּנִים וְאֶפֶן. בְּשִׁבִיל זֶה כָּל-כֶּף חָמוּר עֲנִין הַזְּמַנִּים אֲצֵל מְלַמֵּד וּמְחַנֵּף, וְעָלָיו לְשָׁמֵר מְאֹד עַל הַזְּמַנִּים. וּמִצַּד שְׁנֵי צָרִיכִים לְדַעַת לֹא לְפָחַד לְהִיּוֹת מְלַמֵּד, אִף שִׁישׁ עֲנֵשׁ כָּל-כֶּף קָשָׁה שֶׁל "עוֹשֶׂה מְלֹאכֶת ה' רְמִיָּה", אוֹ שְׂרַבְנּוּ ז"ל הַקְּפִיד שְׂאֲנָשָׁיו לֹא יִהְיוּ מְלַמְּדִים (עֵין חֲזִי-מוֹהַר"ן, סִימָנִים תַּסְה, תַּקְצָה), בְּכָל זֹאת כְּנֻגַד זֶה אִם יֵשׁ מְלַמֵּד יִרְאֵ שָׁמַיִם, וּכְמוֹ שֶׁמְסַפְּרִים חֲכָמֵינוּ הַקְדוּשִׁים: רַבִּי שְׁמֵעוֹן בֵּר יוֹחָאִי כְּשֶׁנִּכְנָס לְעִיר, הִדְבֵּר הִרְאָשׁוֹן — הִלֵּךְ אֶל הַתְּלָמוּד תּוֹרָה, שֶׁשָּׁם תִּינוּקוֹת

שֶׁל בֵּית רַבֵּן, וְאָמַר: אֲנִי הוֹלֵךְ לְקַבֵּל פְּנֵי שְׂכִינָה.
 וְאוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (שַׁבַּת קִיט.): "מִצְדִּיקֵי הַרְבִּים
 כְּכֹכְבִים" — אֵלֶּה מְלַמְּדֵי תִינוּקוֹת; מְלַמֵּד תִּינוּקוֹת
 עָלָיו עוֹמֵד הָעוֹלָם, וַיִּקְבַּל מֵהַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא שְׂכָר
 כְּזֶה, שְׁלֹא יָכוֹל לְתַאֵר וּלְשַׁעַר כָּלֵל, מְלַמֵּד שְׂמַחְדִּיר
 בְּיַלְדֵי יִשְׂרָאֵל אֲמוּנָה בְּהַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, שְׂכָרוֹ גָּדוֹל
 מְאֹד מְאֹד, כִּי הוּא יוֹשֵׁב בְּבֵית הַשֵּׁם, וְכַמְּאֻמָּרם ז"ל
 (בְּלִקוּט תְּהִלִּים, רַמְזוֹ תַתְּמָה), "שְׂתוּלִים בְּבֵית ה'" — אֵלוֹ
 הַתִּינוּקוֹת שֶׁבְּבֵית-הַסֵּפֶר, וְהֵם הַמְּשִׁיכִים אֶת שְׂרֵשֶׁרֶת
 הַזֵּהָב שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל, אֵינן עֲבוּדָה יוֹתֵר קְדוֹשָׁה מִזֶּה.
 כָּל מֵה שְׂרַבְנוֹ אָמַר לֹא לֵהִיּוֹת מְלַמֵּד וְחֲכָמֵינוּ
 הַקְּדוֹשִׁים הַקְּפִידוּ: עוֹשֶׂה מְלֹאכֶת ה' רַמְיָה — זֶה
 שְׁעוֹזֵב עֲבוּדַת הַקֹּדֶשׁ וְעוֹשֶׂה עֲסָקָיו בְּאַמְצַע הַלְמוּד,
 זֶה מְדַבֵּר כְּשֶׁמְזַלְזֵל בְּזִמְנִים, אֲבָל כְּשֶׁמְחַזֵּיק בְּזִמְנִים,
 אֵינן עוֹד דָּבָר יוֹתֵר גָּדוֹל מִזֶּה, וּמְכַנִּים בְּתַלְמִיד יִרְאֵת
 הַכְּבוֹד, שְׂמֵכֵבֵד אֶת הַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ, וְהַמְּלַמֵּד כֹּכֵר
 לֹא צָרִיךְ לְצַעֵק, נוֹפֵל עָלָיו יִרְאֵה וּפַחַד, וְלִכְן צָרִיךְ
 לְשָׁמֵר מְאֹד עַל הַזְּמַנִּים.

ה.

הַנִּקְיוֹן הוּא יְסוּד גָּדוֹל בַּחֲנוּךְ

מְלַמֵּד וּמְחַנֵּךְ צָרִיךְ לְהִשְׁמֵר מְאֹד, שְׁלֹא יִהְיֶה כְּתָם

חנוף למחנכים

מז

על בגדיו, כי חכמינו הקדושים אומרים (שבת קיג.):
תלמיד חכם שנמצא רכב על בגדו, חיב מיתה, למה?
כי גורם חלול השם; ילדים מסתכלים על הרבי
שלהם, אם הרבי הולך נקי ומסדר, זה עושה עליהם
רשם מאד גדול, ואחר-כך המלמד יכול לתבע
מהתלמידים שיבואו בבגדים נקיים, לצחצח את
הנעלים, אף אם המלמד בעצמו הולך קרוע ובלוי
ומלכלך, איך יכול לתבע מהילד?! הילד יבזז וילעג
לו — "מה אתה דורש ממני דבר שאינך מקיים?!"
כן הדבר כשהמלמד והמחנך אוכל בפתה, (אשר
באמת אין זה ממלץ לאכל בפני תלמידים, כי זה
מוריד מערך המלמד), אבל אם בכל זאת המלמד
אוכל או שותה, צריך להזהר שיהיה נקי, כי הילד
מסתכל על מחנכו איך נראה, והוא בעבורו דגמא
חיה, וכששלחן המלמד אינו נקי, אינו יכול לתבע
מתלמידיו ששלחנם יהיה נקי, כי יאמרו לו ששלחנו
גם אינו נקי. המחנך והמלמד צריך לעמד חזק מאד
על כך שהפתה תהיה נקיה ומסדרת, שיהיה ארון
לספרים, והספרים יהיו מסדרים, כל ספרי הלמוד יש
להם את מקומם, וכשסימו ללמד באיזה נושא, יש
להחזיר את הספרים למקומם, ומוציאים את הספרים
שלומדים בנושא שני, טוב מאד לעשות תורנות בין
התלמידים, שכל יום יש ילד אחר או אפלו שלשה או

ארבעה ילדים הממנים על כל נושא, שתפקידם להוציא את הספרים, זה נותן לילד הרבה, הוא חש שהוא חלק מהרבי, הוא מוציא את הספרים ושם על השלחנות ומחלק, וזה נותן לו הרגשה שהוא גם חלק מהכיתה, מעורה בחברה וכו', ובונה לו את תדמיתו, וכן לעשות תורנות בין הילדים, שירימו את כל הלכלוף בכיתה, ויהיו אחראים על הסדר של הכסאות והשלחנות, וכדאי לתת על זה פרסים, כי כיתה נקיה משפיעה מאוד על התלמיד. וצריכים לעמדם על דבר זה חזק, שהתלמיד יבוא נקי, אף שזה דבר קשה מאוד, כי ילדים הם סוף כל סוף ילדים, ההורים שולחים אותם לכיתה בבגדים נקיים, אבל במשך כמה שעות שהם נמצאים בתלמוד תורה, הם מתלכלכים, כי הם קופצים וצוהלים, או מתלכלכים בבוץ, ולכן חשוב לעמדם על זה שינקו עצמם, וירחצו את פניהם, בפרט קדם ששבים הביתה, וזה בונה את תדמית התלמיד, שהנקיות זה יסוד בטירת ישראל, קבלת התורה קבלנו רק על-ידי שזכינו להיות נקיים, כמו שאמרו חכמינו הקדושים (עבודה זרה כ'): טהרה מביאה עד רוח-הקדש.

להכות ילדים אין זה פתרון

רבנו ז"ל הקפיד מאד מאד לא להכות ילדים. אין זו שיטה להכות, בדרך כלל למה מכים ילדים? המלמד עצבני, הוא לא ישן טוב בלילה, לא אכל כדבעי וכדומה, ולכן מובא בשלחן ערוך (יורה דעה, הלכות מלמדים, סימן רמה, סעיף יז): מלמד אסור לו להסתגף בשנה — הינו שצריך לישן, וכן באכילה ושתייה — שצריך לאכל ולשתות, שיהיו לו עצבים חזקים וטובים בשביל התלמידים. ילד יכול להוציא את המלמד מהכלים, יכול לסובב את המחנך שלו עד שיתפוצצו עצביו, וברגע שמאבד את החושים ויוצא מעצביו, בודאי יכה את הילד, אבל זה לא פתרון, כי הילד יהיה יותר שובב ומפרע, כי על-פירב יש ילדים שמחפשים תשומת לב, ואם אין זה הולך בטוב להשיג את התשומת לב, הם יציקו כל-כף למלמד, וירצו שהמלמד יתן להם סטייה ויכה אותם, על מנת לקבל את תשומת הלב. וברגע שהמלמד נותן סטייה, התלמיד מגלה את חלשתו, וידע איך להוציאו מהכלים, ויעשה כל מיני מאמצים לעצבנו בכל פעם, עד שיתפוצצו עצביו, ויכה אותו, ויעשה פעולות משנות העקר שיקבל את המכות, כי זה חלק מההנאה

חֲנוּךְ לַמְּחַנְכִים

שְׁלוּ, יֵשׁ לוֹ הַנָּאָה שְׂמֵכִים אוֹתוֹ וּמְרַבֵּיצִים לוֹ, שֶׁבְּכָל זֶה הוּא מֵרָאֵה שֶׁהוּא מֵשֶׁהוּ חָשׁוּב, כִּי עָלָיו הֵרָאָה שֶׁהַמְּלַמֵּד אֵינוֹ מְטַפֵּל בְּאֵף אֶחָד רַק בּוֹ, אִזּוֹ כַּנֵּרָאֵה הוּא מֵשֶׁהוּ... וְאִם יִצְלִיחַ לְהוֹצִיא מֵהַסְּבִלְנוֹת אֶת הַמְּלַמֵּד, שִׁיתֵן לוֹ מִכּוֹת, אִזּוֹ יַעֲשֶׂה זֹאת כָּל שְׂעָה, וְיִהְיֶה לוֹ עוֹד כַּמָּה חֲבֵרִים שִׁיעֲזָרוּ לוֹ בְּזֶה... שְׂרוֹצִים לְהִיּוֹת חֶלֶק מֵהַמְּעֲרֶכֶת הַזֶּה, שֶׁמְקַבְּלִים דְּרָכָה תְּשׁוּמָת לֵב יוֹצֵאת מִן הַכָּלָל, שֶׁהַרְבֵּי מְטַפֵּל רַק בָּהֶם, וּמִתְעַסֵּק רַק אִתָּם, וְהֵם נֹעֲשִׂים הַנוֹשֵׂא בְּכַתְּהָ. וּבִאֲמַת זֶה הַכְּשָׁלוֹן שֶׁל הַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ, כִּי עֵקֶר הַצְּלָחַת הַמְּלַמֵּד — שִׁישׁ לוֹ סְבִלְנוֹת, אִפְלוּ שֶׁהֵיִלֵּד רוֹצֵה לְהוֹצִיא אוֹ מֵהַעֲצָבִים, לֹא יוֹעִיל לוֹ מְאוּמָה, הוּא מַעֲלִים עֵינָי מִמֶּנּוּ, אֵינוֹ רוֹאֵה וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ, וְאִזּוֹ לֹא יֵאָרֵךְ הַרְבֵּה זְמַן, וְהֵיִלֵּד יֵרָאֵה שֶׁלֹּא פָּעַל וְלֹא הִצְלִיחַ לְעֲצֹבֵן אֶת הַמְּלַמֵּד, וְיִחְדַּל לְהַפְרִיעַ. וְלִכֵּן לְהַכּוֹת יֵלֵד אֵינִי זֶה פְּתָרוֹן, זֶה פְּתָרוֹן לְהַשְׁקִיט אֶת הַעֲצָבִים, וְגַם-כֵּן לֹא, כִּי הַמְּלַמֵּד יוֹצֵא עוֹד יוֹתֵר מֵהַעֲצָבִים, שֶׁהוּא כָּל-כָּף עֲצָבָנִי, עַד שֶׁמְחַכָּה לְרַגַע שִׁיוּכָל לְלַכֵּת הַבֵּיתָה, וּבָא לְבֵיתוֹ סְחוּט עַד כְּדֵי בְּכִי, וּמְחַלִּיט שֶׁאֵינוֹ רוֹצֵה לְהִיּוֹת מְלַמֵּד... וּבִאֲמַת זֶה הַבְּעָיָה שֶׁל הַמְּלַמֵּד וְלֹא שֶׁל הֵיִלֵּד, כִּי מְלַמֵּד צָרִיךְ סְבִלְנוֹת שֶׁל בְּרוֹזָל. וְהַדְּבָר שֶׁמְעֲצָבֵן בְּיוֹתֵר אֶת הֵיִלֵּד, שֶׁאֵינִי נוֹתֵנִים לוֹ לְצֵאת לְהַפְסֵקָה לְשַׁחֵק, הוּא יִבְכֶּה וְיִשְׁתּוֹלֵל, וְאִתָּה תֵּשֵׁב עַל מְקוֹמָךְ, הוּא יִצְעַק, אֵף לֹא יוֹעִיל לוֹ שׁוֹם

דָּבָר, אֵין צְרִיכִים לְהַכּוֹת אוֹתוֹ וּלְהוֹצִיא עָלָיו אֶת הָעֲצָבִים, אֶלָּא לְהַגִּיד לוֹ חֵד מִשְׁמָעִית: "הַיּוֹם הַפְּרַעַת בְּכַתָּה, אֵינְךָ יוֹצֵא לְהַפְּסָקָה". הוּא יִבְכֶּה וַיִּתְפָּרַע, וְלֹא יַעֲזוֹר לוֹ שׁוֹם דָּבָר. עוֹשִׂים זֹאת פְּעַם, פְּעַמִּים וְהַיֵּלֵד יִלְמַד לְקַח. עוֹד דָּבָר: מְלַמֵּד אוֹ מְחַנֵּךְ אֲסוּר לוֹ לְגַלוֹת אֶת חֲלָשְׁתּוֹ, אִם הַיֵּלֵד צוֹעֵק וּמִשְׁתּוֹלֵל שֶׁקֶבֶל אֶת הָעֶנֶשׁ, וְהַמְּלַמֵּד אֵינוֹ יְכוּל לְסַבֵּל אֶת צַעֲקוֹת הַיֵּלֵד, אִזּוֹ אֹמֵר: "בְּסֵדֶר, הַפְּעַם הַזֶּה אֲנִי מוֹחֵל", בְּזֶה הוּא נִכְשָׁל, וְלֹא עָשָׂה דָּבָר, הַיֵּלֵד צָרִיךְ לְדַעַת, אִם הַמְּלַמֵּד נָתַן לוֹ עֶנֶשׁ, אֵין עַל זֶה חֲזוֹרָה, מְחַר יַדַע לְשָׁמֹר אֶת עֲצָמוֹ, הַיּוֹם יִקְבֵּל אֶת הָעֶנֶשׁ, וּמְחַר יַדַע לְהִתְנַהֵג כְּפִאוֹת. וְדַאי צְרִיכִים לְזֶה חֲכָמָה, חֲכָמַת שְׁלֵמָה הַמְּלִיךְ, לְדַעַת מְתֵי כֵּן וּמְתֵי לֹא, כִּי לֹא עַל כָּל דָּבָר נוֹתְנִים עֶנֶשׁ, אֲבָל כְּשִׁנוֹתְנִים אֶת הָעֶנֶשׁ, צְרִיכִים לְהִיּוֹת מְאֹד חֲזָקִים עַל זֶה. קִבְּלַת פְּרָסִים זֶה דָּבָר גָּדוֹל מְאֹד, יֵלֵד שְׁמִשְׁתּוֹלֵל אוֹ לֹא רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת אֶת רְצוֹן הַמְּלַמֵּד, הוּא לֹא יִקְבֵּל אֶת הַפְּרָס, זֶה גַם-כֵּן עֶנֶשׁ מְאֹד מְאֹד קָשָׁה לְיֵלֵד, אוֹ כְּשֶׁמֵּבִיא מִשְׁחָק וּמִפְּרִיעַ לְלִמּוּד, לוֹקְחִים לוֹ אֶת הַמִּשְׁחָק וְאֵין מְחַזְרִים לוֹ שְׁבוּעַ אֶחָד, הוּא יְכוּל לְבוֹא וּלְבַכּוֹת וּלְהִבִּיא אֶת הַהוֹרִים, צְרִיכִים לְלַמֵּד אוֹתוֹ לְקַח — הַפְּרַעַת עִם הַמִּשְׁחָק הַזֶּה בְּאִמְצַע הַלְּמוּדִים, שְׁבוּעַ לֹא תִקְבְּלוּ, וְלֹא יוֹעִיל שׁוֹם דָּבָר, וְכַדּוּמָה עֲנִשִׁין כְּאֵלוֹ כְּפִי דַעַת הַיֵּלֵד, זֶה יַעֲמִיד אוֹתוֹ עַל הַמָּקוֹם, אֲבָל

הַפְּאוֹת אֵינָן פְּתוּחוֹן כָּלֵל וְכָלֵל, הֵן רַק מְמַרְיָדוֹת אֶת הַיְלָד יוֹתֵר, וְהוּא מַגְלֶה שֶׁהַמְּלַמֵּד חָלַשׁ אִפִּי, וְאֵינוֹ יְכוּל לְהַשְׁתַּלֵּט עַל הַכֶּתֶה. מְלַמֵּד צָרִיךְ לִהְיוֹת חָזַק נְפִשִׁית, חָזַק אִפִּי, אָבֵל לְזָכֹר אֶת הַכָּלֵל שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (סוֹטָה מ.ז.): שֶׁמֶאֱלֹהֵי הַיּוֹחֶה וְיָמִין מְקַרְבֵּת; כִּי הַתְּכֵלִית שֶׁל מְלַמְדוֹת לֹא לְהַחְזִיק אֶת הַיְלָדִים כְּמוֹ בְּבֵית סֵהֵר, כֶּתֶה אֵינָנָה בֵּית-סֵהֵר, לֹא לְמַלְמֵד וְלַמַּחְנֵךְ וְלֹא לַיְלָדִים, כֶּתֶה זֶה אֲרָמוֹן הַשְּׂכִינָה, מְלַמְדִים אֶת הַיְלָדִים אָמוּנָה בְּרוּרָה וּמְזַכֶּכֶת בְּהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, מְלַמְדִים אוֹתָם אוֹתֵינָה אֶל"ף-בֵּי"ת, שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁבְּכָל אוֹת וְאוֹת נִצְטָרְפוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, מְלַמְדִים אוֹתָם אֵיךְ לְהַתְּפַלֵּל לְהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, שֶׁכָּל דְּבוּר וְדְבוּר שֶׁמִתְּפַלְּלִים לְהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא זֶה כְּלִי לְהַמְשִׁיךְ אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ; וְלִכֵּן אוֹמְרִים חֲכָמֵינוּ הַקְּדוֹשִׁים (שַׁבָּת קי"ט): אֵינֶן הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי הַבַּל פֶּה שֶׁל תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבֵּן, שֶׁכָּל-כֶּף מְקַבֵּל בְּשָׁמַיִם. לוֹמְדִים עִמָּהֶם תּוֹרַת הַשֵּׁם, חֲמֵשׁ, מְשֻׁנּוּת, גְּמָרָא, הִלְכָה, וְכַף הַכֶּתֶה אֵינָה בֵּית-סֵהֵר, כִּי אִם אֲרָמוֹן הַמְּלָךְ, מְקוֹם הַשְּׂרָאָת הַשְּׂכִינָה, אִם הוֹלְכִים וּמְלַמְדִים בְּצוּרָה כְּזוֹ, אֵינֶן צָרִיכִים הַפְּאוֹת כָּלֵל וְכָלֵל.

עקר הצלחת מחנך להיות כמו אבא לתלמיד

ההצלחה הגדולה ביותר בעבודת החנוך — לתת חם ואהבה לתלמיד, להרגיש שאני האבא של הילד, לכן אמרו חכמינו הקדושים (סנהדרין יט:): כל המלמד תורה את בן חברו, מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו; וצריכים לדעת, שמה שאני מלמד את הילדים עכשו אני עושה בזה רצון הקדוש-ברוך-הוא, מוליד אותם ברוחניות, האבא והאמא מולידים את הבן בגשמיות, והמלמד והמחנך מולידים אותם ברוחניות, בשביל זה אומרים חכמינו הקדושים (בבא מציעא לג.): אבדת אביו ואמו ואבדת רבו — אבדת רבו קודמת, מורא רבך כמורא שמים; כי האבא הוליד אותך בגשמיות והביא אותך לחיי העולם הזה, והרבי מוליד אותך ברוחניות ומביא אותך לחיי העולם הבא; ולכן המלמד צריך להרגיש את עצמו כמו האבא של התלמיד, וכמו שלאבא יש אהבה לבן שלו למעלה מהשכל, למעלה מהבנת הדעת, מה לא יעשה האבא בשביל בנו, שפנו יצליח?! אותו דבר צריך להיות מלמד, כל-כך מסור לתלמיד, שיהיה האבא שלו, שירצה לתת לו את הכל, העקר שיצליח. אם יש מלמד כזה, שמרגיש שהוא האבא של הילד ומוסר את עצמו לגמרי לילד, אז

"כַּמִּים הַפְּנִים לַפְּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם" (משלי כז, יט),
הַיֵּלֶד מְרַגֵּשׁ אֶת עֲצָמוֹ חֵלֶק מִהַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ, הוּא
יודֵעַ שֵׁישׁ לוֹ עוֹד אָבָא, הוּא נִקְשָׁר כָּל-כָּף אֶל הַרְבִּי
וְהַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ, וְאוֹהֵב אוֹתוֹ אֶהְבֵּת נַפְשׁ, כִּי הוּא
יודֵעַ שֶׁהַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ וְהַרְבִּי שֶׁלוֹ רוֹצֵה רַק אֶת הַטּוֹב
שֶׁלוֹ, אִז כָּל-כָּף הוּא קָשׁוּר אֵלָיו, שֶׁכָּבֵר אֵינּוּ יָכוֹל
לְהִתְנַתֵּק מִמֶּנּוּ. וְאִם יְכוֹלִים לְהִרְאוֹת אֶת זֶה, אִז קוֹנִים
אֶת הַנַּפְשׁ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב אֶצֶל אַבְרָהָם אָבִינוּ (בְּרֵאשִׁית יב,
ה): "וְאֵת הַנַּפְשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרֶן", עֲשֵׂה נַפְשׁוֹת
לְשִׁכְנָה, כָּף מְצַלִּיחִים מְאֹד מְאֹד בְּכִתְהָ.

ח.

תְּכֵלִית הַחַנוּךְ לְיִלְדֵי יִשְׂרָאֵל

מִלְמֵד וּמְחַנֵּךְ צָרִיךְ לְדַעַת מַה הַמְּשִׁימָה שֶׁלוֹ בְּזֶה
הָעוֹלָם, הוּא שְׁלִיחַ מִהַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, הוּא צָרִיךְ
לְהַכְנִים בְּיִלְדִים אֲמוּנָה פְּשוּטָה בְּהַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא,
הוּא צָרִיךְ לְהַמְּשִׁיךְ אֶת הַמּוֹרֶשֶׁת, אֶת שְׂרֵשֶׁת הַזְּהָב
מֵאִז קִבְּלַת הַתּוֹרָה, וְזֶה צָרִיךְ לְהִיּוֹת כָּל הַמְּחַשְּׁבָה שֶׁל
הַמְּלַמֵּד וְהַמְּחַנֵּךְ, שְׂאֲנִי פֹה לֹא עוֹסֵק בְּעֶסְקִים, אֲלֵא
בְּעֶסְקֵי הַקְּדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, שְׂאֲנִי מְחַדִּיר בְּיִלְדִים
אֲמוּנָה בְּרוּרָה וּמְזַכֶּכֶת, אֲנִי מְכַנֵּס תּוֹרָה וְהֵם עֲתִידִים
לְהִיּוֹת הַיְהוּדִים הַמְּשִׁיכִים אֶת הַמּוֹרֶשֶׁת, אֶת הַירוּשָׁה

חֲנוּךְ לַמַּחְנֵכִים

נה

שְׁקַבְּלֵנוּ מֵאַבוֹתֵינוּ וּמֵאַבוֹת אַבוֹתֵינוּ עַד קַבְּלַת הַתּוֹרָה, וְאִם הַמְּלַמֵּד לּוֹמֵד עִם הַתְּלַמִּידִים בְּצוּרָה כְּזוֹ, אִזּוֹ יִצְלִיחַ מְאֹד בְּעִבוּדָתוֹ, בְּפֶרֶט כְּשִׁלּוּמֵדִים עִם תְּלַמִּידִים בְּצוּרָה כְּזוֹ, כְּאֵלוֹ הֵם כְּכֹר גְּדוֹלִים, הֵינּוּ לֹא שְׂאֲנֵי מְלַמֵּד וּמַחְנֵךְ לִילְדִים קֹטְנִים, לְכַתֵּה א', ב', ג', ד' וְכוּ' וְכוּ', אֶלָּא אֲנִי לּוֹמֵד עִמָּהֶם כְּאֵלוֹ הֵם כְּכֹר עֲכָשׁוּ בַּחֲוָרִים מְבַגְּרִים, אַבְרָכִים, וְהֵם כְּכֹר בְּעֵצָמָם אַבוֹת לִילְדִים, וְאִם לּוֹמְדִים אִתָּם בְּצוּרָה כְּזוֹ, הַחֲנוּךְ הוֹלֵךְ בְּצוּרָה אַחֲרָת. אִם מְחַנְכִים אוֹתָם בְּצוּרָה כְּזוֹ שֶׁהֵם גְּדוֹלֵי הַדּוֹר הָעֵתִידִים לְצֵאת לְעַם יִשְׂרָאֵל, אִזּוֹ כָּל הַחֲנוּךְ וְהַלְמוּד שִׁלּוּמֵדִים אִתָּם הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ אַחֲרָת לְגַמְרֵי, וְלֹא צְרִיכִים אַחֲר־כֵּן הַרְבֵּה עֲבוּדָה, כִּי לּוֹמְדִים בְּאַהֲבָה, בְּרִצּוֹן וּבְשִׂמְחָה שְׂזָה הִיסוּד הַכִּי גְּדוֹל בְּעִבוּדַת הַחֲנוּךְ — לְחַנֵּךְ אוֹתָם כְּאֵלוֹ הֵם כְּכֹר מְבַגְּרִים, וְצְרִיכִים לְדַבֵּר אִתָּם בְּשִׁפְתַּי מְבַגְּרִים, וִילְדִים אוֹהֲבִים אֶת זֶה כְּשִׂמְחָתֵיבִים אוֹתָם, שְׂזָה צְרִיכִים לְרְאוֹת, שְׂתִהְיֶה בְּכַתֵּה אֲוִירָה שֶׁל שִׂמְחָה, אֲוִירָה שֶׁל הִרְחַבַת הַדַּעַת, אֲוִירָה שֶׁל אַהֲבָה, אִזּוֹ בְּנִקְל לְפַעַל אֶצֶל הַתְּלַמִּידִים מֵה שְׂיִכּוֹלִים, מֵה שְׂרוּצִים, וְאִזּוֹ הִילְדִים יוֹצְאִים מְצֻלְחִים בְּחֵייהֶם.

ט.

אֵיךְ לְהַצְלִיחַ עִם תְּלָמִיד

יְסוּד גָּדוֹל בַּחֲנוּךְ, שְׁאָסוּר לְהַשְׁפִּיל אֶת הַתְּלָמִיד, אֶפְלוּ שְׁעָשָׂה מָה שְׁעָשָׂה, הַדְּבָר הַכִּי גְרוּעַ, אֶסוּר לְהַשְׁפִּילוֹ, וְאֶפְלוּ אִם צְרִיכִים לְהַטִּיף לוֹ מוֹסֵר, זֶה צְרִיךְ לְהִיּוֹת בְּדֶרֶךְ אֲהָבָה, בְּדֶרֶךְ קְרוֹב, בְּדֶרֶךְ הַגְּבִיּוּת, לְהַגְבִּיּוֹת אוֹתוֹ: "אֵיךְ אַתָּה יֵלֵד כָּל-כֶּף מִצְלַח תַּעֲשֶׂה דְבָר כְּזֶה, זֶה לֹא מִתְאִים לָךְ, אַתָּה יוֹדֵעַ מִי אַתָּה?!" וְכַדוּמָה כָּל מִינֵי שְׂאֵלוֹת כְּאֵלוֹ, לְהַגְבִּיּוֹת אֶת הַתְּלָמִיד, לְתַת לוֹ הַרְגָּשָׁה שֶׁהוּא גָּדוֹל, חָכָם וּפְקֻחַ, וְאִין זֶה מִתְאִים לוֹ, כֶּף יְכוּלִים הַרְבֵּה יוֹתֵר לְפַעַל אֶצֶל הַתְּלָמִיד, מֵאֲשֶׁר לְהַשְׁפִּיל אוֹתוֹ וּלְבַזּוֹתוֹ בְּפָנָיו כָּל הַתְּלָמִידִים, שְׂזֶה רַק מִשְׁאִיר לוֹ טַעַם מֵר וְרַע, וְנִעְשָׂה מְמַרְמֵר עַל הַמְּלַמֵּד, עַל הַמְּחַנֵּךְ. מָה גַם שְׁנַעֲשִׂית לוֹ צְלָקָת בְּנַפְשׁוֹ, כְּשֶׁהֲרַבִּי דְכָא אוֹתוֹ וְהַשְׁפִּילוֹ לְעֵינָיו כָּל הַתְּלָמִידִים, שְׂזֶה מְכַנֵּס בּוֹ חֲלָשָׁה נִפְשִׁית וְאִי בְטָחוֹן, לֹא-כֵן אִם הוֹלְכִים עִם תְּלָמִידִים בְּדֶרֶךְ גְּדֻלוֹת, מְגַבִּיּוֹת אוֹתוֹ: "אַתָּה יֵלֵד הַכִּי טוֹב, וְאִין זֶה רְאוּי שְׁתַּעֲשֶׂה כֶּף", וְנוֹתְנִים לוֹ מַחְמָאוֹת, זֶה מְכַנֵּס בּוֹ בְטָחוֹן עֲצָמִי שְׁיִצְלִיחַ בַּחַיִּים. כָּל תְּלָמִיד צְרִיךְ לְהַרְגִּישׁ שֶׁהוּא בֶן יָחִיד, כָּל תְּלָמִיד צְרִיךְ לְהַרְגִּישׁ שֶׁהֲרַבִּי אוֹהֵב אוֹתוֹ, וְהֲרַבִּי צְרִיךְ לְהִתְמַסֵּר לְכָל אֶחָד, שְׁכָל אֶחָד

יִרְגִישׁ שְׁהֶרְבֵי אוֹהֵב אוֹתוֹ, וְזֶה סִימָן לְמַלְמֵד וְלַמְּחַנֵּךְ טוֹב, כְּשֶׁהֵיִלֵד מְרַגֵּשׁ שֶׁהוּא מְקַבֵּל אֶת הַתְּשׁוּמָת לֵב הַכִּי גְדוֹלָה. תְּשׁוּמָת לֵב צְרִיכִים לָתֵת לְכֻלָּם בְּלִי יוֹצֵא מִן הַכָּלָל; כִּי הַצְּלָחָה שֶׁל תַּלְמִיד זֶה לֹא רַק לְשָׁנָה זוֹ שֶׁהוּא בְּתוֹךְ הַכֶּתֶה שֶׁל הַמְּלַמֵּד הַנוֹכְחִי, אֲלָא לְכָל הַחַיִּים, כִּי בְּשָׁנָה אַחַת מֵה שְׁלוֹמֵדִים עִם תַּלְמִיד, זֶה לְכָל הַחַיִּים, וּבִפְרָט בַּכֶּתוֹת הַנְּמוֹכוֹת: 'א', 'ב', 'ג', זֶה הִיסוּד בְּחֲנוּךְ, אִיךְ מַגְבִּיִּהִים אֶת הֵיִלֵד, אִיךְ נוֹתְנִים לוֹ מַחְמָאוֹת, אִיךְ מְקַרְבִּים אוֹתוֹ, בְּדֶרֶךְ אֲהָבָה מְסֻבֵּרִים לוֹ שְׂאִין זֶה יָפֵה לַעֲשׂוֹת דְּבָר כְּזֶה, צְרִיכִים לְהַכְנִיס בּוֹ בְּטָחוֹן עֲצָמִי שְׁבַעֲצָמוֹ יִהְיֶה מְצָלַח. וְאִם מְלַמֵּד וּמְחַנֵּךְ יֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ זוֹ, אָז יִצְלִיחַ בְּעִבּוּדוֹתוֹ, וְלֹא רַק הוּא יֵאָהֵב אֶת הַתַּלְמִידִים, אֲלָא הַתַּלְמִידִים יֵאָהֵבוּ אוֹתוֹ, וְהַהוֹרִים יֵאָהֵבוּ אוֹתוֹ, וְיִהְיֶה מְקַבֵּל אֲצֵל כָּלָם, וְיֵצֵא לוֹ שֵׁם טוֹב בְּעוֹלָם, וְיִתְקַיֵּם אֲצֵלוֹ הַפְּסוּק (יִשְׁעִיָּה נו, ה): "וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחֹמֹתַי יָד וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת", שֶׁהַמְּלַמֵּד יִקְבַּל שֵׁם טוֹב כְּזֶה, שֶׁהַתַּלְמִידִים שְׁלוֹ יִהְיוּ יוֹתֵר מִהַבָּנִים וְהַבָּנוֹת שְׁלוֹ, זֶה זוֹכִים אִם לוֹמְדִים עִם הַתַּלְמִידִים בְּצוּרָה כְּזוֹ, צוּרָה שֶׁל אֲהָבָה, צוּרָה שֶׁל לְהִיּוֹת כְּאַבָּא, זוֹ הַהַצְּלָחָה הַכִּי גְדוֹלָה, וְזֶה הַהֶמְשָׁךְ שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל. אִם מְחַנֵּךְ וּמְלַמֵּד יְכוּל לַעֲמֹד בְּכָל זֶה, הוּא מְצָלִיחַ לַעֲצָמוֹ וּמְצָלִיחַ לַתַּלְמִידִים, וְאַשְׁרֵי לוֹ כְּזֶה וְאַשְׁרֵי לוֹ בְּבֵא!

י.

הצלחת התלמוד תורה

בתלמוד תורה צריך שיהיה מנהל, מנהל — כל הראש והמח שלו צריך להיות שיחשב בטובת המלמדים וטובת התלמידים, הוא צריך שיהיה לו קשר מאד הדוק, ידידותי וחרוטי עם המלמדים, שלא יהיה ביניהם שום רע וחלוקי דעות, אם יש למלמד איזו הערה לומר למנהל, שיגיד ביחידות, לא בנוכחות שום מלמד, ויתנכחו ביניהם: כך וכך אמרת לי, צריכים לעשות כך וכך, ואין זה מצליח... אף פעם אסור שמלמדים יתארגנו ביחד נגד מנהל, כי זה נותן לגיטימציה לתלמידים למרד במלמד ובמחנך, כי הם רואים שהמלמדים עושים יד אחת נגד המנהל, מתמרדים נגד דבריו, אז התלמיד אומר: "אני יכול להמריד את כל הכתה נגד המלמד"; לכן הצות צריך להיות אחד ביחד עם המנהל, יכול להיות שיש חלוקי דעות, כי כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות (ברכות סח.), אבל כל מלמד יכול לדבר ביחידות עם המנהל לחוות דעתו השונה וכו', ולא בנוכחות שאר המלמדים. מלמדים צריכים להיות ממשמעים למנהל ולצית למרותו, ואחרת לא תהיה מלאכתם כדבעי, עליהם לדעת שיש למנהל סמכות מגבוה.

חֲנוּךְ לַמַּחְנֵכִים

נט

וְהַמְנַהֵל צָרִיף לְדַעַת, שֶׁכֵּל עֲנִינּוּ זֶה הַתְּלִמוּד תּוֹרָה, וְצָרִיף לִישׁוֹן עִם זֶה וְלֶאֱכֹל עִם זֶה וְלִלְכֹת עִם זֶה, כִּי אֵין זֶה קָל כָּלָל וְכָלָל לְהִיּוֹת מְנַהֵל, זֹו עֲבוּדָה מְאֹד קָשָׁה, עָלָיו לְהִיּוֹת אַחֲרָאֵי עַל כָּל הַמְּלַמְּדִים וְעַל כָּל הַתְּלַמִּידִים, וְלִכֵּן הוּא סוֹפֵג אֶת הַחֲצִיִּים — הֵן מִהַמְּלַמְּדִים וְהֵן מִהַהוֹרִים, מְלַמְּדִים צָרִיכִים לְקַבֵּל אֶת הַמְּשֻׁמַּעַת מִהַמְנַהֵל, וּבְרִגְעַ שֵׁישׁ קָשֶׁר בֵּין הַמְנַהֵל לְמַלְמְדִים — יֵשׁ הַצְּלָחָה. יְכוּל לְהִיּוֹת שֶׁהַמְנַהֵל עוֹשֶׂה טְעוּת, אָדָם הוּא רַק אָדָם, אָבֵל מִי שֶׁמְרַגֵּישׁ אֶת עֲצָמוֹ שֶׁהַמְנַהֵל עָשָׂה לוֹ עוֹל, צָרִיף לִילֵף לְדַבֵּר, אֵין דְּבַר יוֹתֵר טוֹב מִלְּהִיּוֹת פְּתוּחַ, כִּף וְכִף קָרָה וְכוּ', וְאִם יִלְכוּ בְּצוּרָה כְּזוֹ, תִּהְיֶה אֲהָבָה בֵּין הַמְּלַמְּדִים לְמְנַהֵל וּבֵין הַמְנַהֵל לְמַלְמְדִים, וּכְשֶׁהֵילָדִים רוֹאִים אֶת זֶה, אָז יֵשׁ הַצְּלָחָה. וְכֵן צָרִיכָה לְהִיּוֹת אֲהָבָה וְאַחֲדוּת בֵּין הַמְּלַמְּדִים, אִף פַּעַם אָסוּר לְמַלְמֵד לְדַבֵּר בְּכַתְּתוֹ נֶגֶד מַלְמֵד שֵׁנִי, אָסוּר לְעַרְבּ יְלָדִים בְּעֲנִיָּן זֶה, כִּי זֶה מוֹרִיד אֶת הָעֶרֶף שֶׁל מַעְרַכַת הַחֲנוּךְ.

וְכֵן מְכַרְחִים לְהַכְנִיס אֶת הַהוֹרִים בְּתִמוּנָה, וְלֹא שְׁנַתֵּתִי לָךְ אֶת הַיֶּלֶד, וְתִקַּח אֶת הַיֶּלֶד וְתִשְׁמֹר עָלָיו לְמִשְׁךְ כַּמָּה שָׁעוֹת וְאֵין אַכְפֵּת לִי, מְכַרְחִים הֵן מִצַּד הַמְנַהֵל וְהֵן מִצַּד הַמַּחְנֵכִים לְעַרְבּ אֶת הַהוֹרִים, וְלְעֶרֶף פַּעַם בְּחֹדֶשׁ אֲסַפֵּת הוֹרִים, וְהַהֲכָרַח עֲלֵיהֶם לְבוֹא, כִּי

חנוף למחנכים

יש הורים שיש להם טענות, למה אתם אומרים לבן
 כף וכף בסוף השנה, הנה לכם תכף-ומיד לומר זאת.
 על ההורים לדעת, אם יש להם טענות על המנהל או
 נגד המלמד, עליהם להעיר בארבע עינים, ואם הם
 מתחצפים, צריך לומר להם: "אין לי מה לדבר אתכם,
 אינכם רוצים, תוציאו את היילד". וזה לטובת כלם;
 ועל כלם צריכים לדעת, שכל אחד יש לו את עבודתו,
 המנהל בעבודתו, ולאף אחד אסור להתערב,
 המלמדים — כל אחד יש לו כפתו, ואסור לו לצאת
 מהמסגרת לעסקיו בשום אופן, והשרת יש לו עבודתו,
 ואסור לנצל את השרת לעשות דברים אחרים, כי
 תפקידו לדאג שיהיה נקי, ולנקות אפלו כמה פעמים
 ביום, נקיון הוא דבר חשוב לבריאות. אם בונים
 מערכת חנוף בצורה כזו — מצליחים באופן יוצא מן
 הכלל.

תם ונשלם, שבח לאל בורא עולם!